

Een gekwetste brigadier der gidsen.

ber werd het groote lichaam met touwen uit den kuil getrokken! Geen woord werd gesproken; alleen pater Claes zei in een plechtige stilte: « De pastoor van Herent ».

Als een vreeselijke zucht huiverden deze woorden door onze leden, en in een diepen snik steeg uit de harten der aanwezige katholieken een gebed ten hemel, waar de grijze martelaar van 71 jaar zeer zeker reeds zijn heerlijk loon zal hebben ontvangen.

Niet licht zullen deze sombere doodgravers-tooneelen te Leuven, die ik als de eenige journalist kon bijwonen, uit mijn geheugen gaan.

Veel gruwelijks heb ik tijdens den oorlog in België meegemaakt, maar niets, dat mij zóó tot in het merg van mijn gebeente heeft aangegrepen als de opgraving der lijken van de beklag-

genswaardige slachtoffers der Leuvensche gebeurtenissen!

Al geschiedde deze ontgraving dus eenige weken later, het verslag er over past geheel in dit kader van het treurige Leuven, zooals het daar in September neerlag.

Bij het Sint-Pieters-hospitaal, in de Brussel-schestraat, ontgroef pater Claes 19 lijken.

Majoor von Manteuffel huldigde de beide mannen om hun arbeid.

« 't Zou beter geweest zijn, indien gij ons dat bespaard hadt », antwoordde de kapucijn.

Den 2ⁿ September begonnen weer eenige Duitschers te plunderen en staken in de Maria-Theresiastraat drie huizen in brand. Dank aan het krachtdadig optreden der notabelen, werd zulks door de overheid tegengegaan.

Ook uit de naburige dorpen kwam men bij den heer Nerinx om hulp en raad.

« Den 4ⁿ September », vertelt Hervé de Gru ben in zijn reeds aangehaald werk, « kregen wij in 't Sint-Thomas-hospitaal bezoek van dokter Georg Berghausen, artillerie-officier en militair geneesheer van het tweede infanterie bataljon van Neuss. Hij vroeg de auto eens te mogen gebruiken, welke de heer Leon David aan de ambulance ten geschenke had gegeven. Hij beweerde gewonden te moeten bezoeken te Diest en Aarschot. De auto werd hem geleend, maar keerde nimmer terug. Den volgenden dag werd er hem naar gevraagd. Hij verontschuldigde zich en zei, dat een hooger officier de auto naar zijn zin gevonden en het voertuig zich toegeëigend had. De volgende week gaf hij in ruil een geheel versleten en waardeloos rijtuig.

Later werd dit medegedeeld aan dokter Ohren, van Dusseldorf. Deze gaf het bestuur den raad een klacht in te dienen. Nooit kwam hierop een schriftelijk antwoord. Maar dokter Ohren zei ons, waarom we alle hoop op vergoeding moesten laten varen.

Leon David — had men hem op de Kommandantur verzekerd — was op Dinsdag 25 Augustus, 's avonds, terechtgesteld, en bij den doode had men een testament gevonden, gedagteekend van den vorigen dag, waarbij hij zijn auto aan het hospitaal Sint-Thomas naliet.

Dit testament — vervolgde men — was van onwaarde, want daar Leon David door de militaire overheid ter dood veroordeeld was, kwamen al zijn goederen van rechtswege aan het Duitsche keizerrijk.

Dokter Ohren maakte op ons steeds den indruk van een volmaakt eerlijk man. Maar hij is geen rechtskundige en de theorie der inbeslagneming scheen hem niet buitengewoon toe.

Dokter Ohren bevond zich den 25ⁿ Augustus niet te Leuven en wist niet in welke omstandigheden M. Leon David den dood vond. De waarheid is, dat Leon David eenvoudig vermoord is geworden, op 25 Augustus, omstreeks 10 uur 's avonds, samen met zijn vader en zijn knecht. Er was noch onderzoek, noch vonnis, noch veroordeeling. De ongelukkige werd uit zijn wo-

ning gesleept en op het voetpad van het huis Desaegeer, dat in brand gestoken was en des nachts instortte, gefusilleerd. Slechts een 12-tal dagen later werd het lichaam uit het puin gehaald.

Moet men er bij voegen, dat men bij de doode geen enkel testament vond. De auto van vrouwens in vollen eigendom aan het hospitaal Sint-Thomas geschonken sedert 13 Augustus!

Zou men dus te Leuven niet spoedig den eersten uitval van Antwerpen vergeten, van 11 tot 14 September bulderde het kanon weer in de onmiddellijke omgeving der stad. Het Antwerpsch garnizoen had, zooals we reeds weten, voor de tweede maal de versterkte omheining verlaten.

De Duitsche ambulanciers brachten al spoedig veel hunner gewonden naar het hospitaal Sint-Thomas.

Onder de bezetters heerschte onrust.

Wij vertelden, hoe de onzen Aarschot namen en zelfs stoutmoedige ruiters in de buitenwijken van Leuven verschenen.

Hevig woedde de strijd ten Noorden, bij Werchter en Rotselaar. Een artilleur-wielrijder, F. H. Grimaudy, die deze gevechten bijwoonde, vertelt (1):

« Wij trekken door eenige bewoonde dorpen en verlaten dan de versterkte stelling, naar de zijde van Tremeloo. De enkele gehuchten langs den weg hebben het bezoek der Duitschers ontvangen. Maar daar dezen niet talrijk waren en onze nabijheid vermoedden, hadden ze slechts enkele huizen in brand kunnen steken en haastig eenige personen gedood.

In een kasteel, waar we een uur verblijven, zijn de deuren met geweerslagen ingebeukt. Boeren vertellen ons, dat ze den vader en den zoon vermoord en in den tuin begraven hebben.

En, inderdaad, wij ontdekken daar een hoekje versch omgegraven grond, met asch bedekt. Men ziet de sporen van voetstappen, als om de aarde vast te trappen. En overal in 't ronde, in dien tuin, konservebussen, met Belgische merken, bordeaux-, bourgogne- en champagneflesschen.

De moordenaars-grafmakers hebben op de plaats hunner misdaad met de opbrengst van hun diefstal feest gevierd.

Te Tremeloo hadden de bandieten zich veiliger gevoeld, tijd gehad, en slechts enkele huizen waren hier aan den brand ontsnapt. En enkele wanhopigen komen nu uit 'k weet niet welke schuilplaatsen en kijken ons aan met een blik, die 't haast niet gelooven kan, dat de Belgen daar zijn.

Wij kampeeren buiten, in den regen; er was geen dak om te schuilen. Ik ben verbindingsagent bij den generaal, maar de generaal slaapt zelf onder den blooten hemel, dat is: in den regen, in den wind, in de koude.

's Morgens trekken we naar Werchter, ook gehavend evenals Tremeloo, en steken de Dijle over. We hooren het geschut. Wij nemen daar verder de eerste stellingen der Duitschers. Ik ga als wielrijder mee naar het strijdterrein. Ik

zie kolonel Servais, den karabinier, spreken met generaal Lantonnois.

Kolonel Servais zou nu zijn karabiniers met de bajonet de Duitschers van een heuvel doen jagen. De avond begon te vallen en men wilde den dag met een goeden stoot eindigen.

De kolonel laat kommandant Lemaire roepen en zegt:

« U en uw bataljon laat ik de eer de stelling in een stormaanval te nemen... nu, onmiddellijk. »

't Is alles. Hij heeft dien zin op snellen toon uitgesproken, duidelijk, levendig.

Kommandant Lemaire groet, keert naar zijn soldaten terug en beveelt fier:

« Derde bataljon, bajonet op 't geweer, in rijen van vier! »

Vijf minuten later defileert het bataljon voor ons, met op de geweren het blinkend staal.

De officieren, die blijven, drukken hen die gaan de hand en nemen afscheid; de soldaten knikken ons toe.

Aan 't hoofd van 't bataljon vonkt de nieuwe vlag van het regiment, die van het Zoniënbosch. Men zal ze aan de Duitschers toonen; men zal hun die drie kleuren onder den neus duwen.

Maar het hart rijpt zich samen als we die kameraden zien vertrekken. De bajonetaanvalen zijn de meest moorddadige episoden van een oorlog. Men moet naar dreigende geweren loopen. Hoe meer men nadert, hoe juist het schot wordt, hoe grooter men als doelwit rijst. Men moet het hevigst gevaar trotseeren, den dood!

Dat lijkt in niets op de andere episoden van een veldslag. Dan duikt men zich, maakt men zich weg, graaft men zich in en manoeuvreert met behendigheid. Hier is men niet behendig, maar wel heldhaftig; men toont zich, richt zich op; men rukt vooruit.

Een kleine groep soldaten, motorwielrijders en plantons, vormt zich om den staf en schijnen te luisteren naar hetgeen de hoofdofficieren zeggen. Hun oogen verhelderen en zij maken groote gebaren. Ik nader en vraag:

« Wat is er? »

« Wat is er? » zegt generaal Lantonnois, die zich tot mij wendt, en in zijn vreugde, de afstanden vergeet. « 't Is dat ze er aan zijn! »

Dus is het waar? Wij overwinnen en nu voor goed? Wij jagen ze voor ons uit, met slagen in de lendenen, met schoppen in hun achterste.

« Als dat zoo voortgaat, » zegt kolonel Orts, van de divisie-artillerie, « zullen we morgen namiddag in de Metropole dineeren! »

Kolonel Orts is een koele man, die niet blaageert. Als hij dat zegt, meent hij het, en als hij het meent, heeft hij er ernstige redenen voor.

Allen, welke die belofte op dien oorlogsavond hoorden, zullen nooit vergeten, welke hoop er daar in 't harte werd gewekt. Zij tooverden voor onzen geest de intrade binnen het veroverde Brussel. En de Brusselaars, die ik nadien heb ontmoet, zeiden mij ook, hoe men zich ook te Brussel die intrade met het vaandel voorstelde. De strijdlinie der Duitschers liep van Leuven naar Vilvoorde en lag dus slechts 10 kilometer van de hoofdstad

(1) « Six mois de guerre en Belgique ».

Men hoorde er de Duitsche kanonnen brullen en ook de onze, welke schenen te naderen.

Doch later hebben we begrepen dat het zoo als 't nu ging 't beste geweest is. De verovering van Brussel had toch maar van korten duur kunnen zijn, de wet van het aantal wilde het aldus. En men had aan de Duitschers de gelegenheid en de verontschuldiging geschonken voor een onherstelbaar bombardement en bloedige weerwraak.

Maar op het oogenblik dachten wij daaraan niet.

Wij kenden niets van, of liever nog, wij spotten met de wet van het getal. Wij waren de overwinnaars en hadden dat gevoel.

We hoorden een knetterend geweervuur. Zeker onthaalde het ons karabiniers, die den bajonetaanval deden, en het wilde niet zwijgen.

Hadden de Duitschers dan de macht op dien heuvel te blijven, en de onzen weg te maaien?

« Een wielrijder : » vraagt generaal Lantonnois.

Zijn oogen vallen op mij.

« Tracht onmiddellijk bij kommandant Lemaire te geraken en vraag hem, of wij een bataljon ter versterking moeten zenden. »

« Goed, generaal ! »

Hop, de fiets op, fier over mijn zending en nieuwsgierig om te zien.

Als ik bij den heuvel kom, zie ik eensklaps een menigte kleine karabiniers, die zich ontplooid hebben en vooruit springen onder geweldige kreten.

Ik weet niet, wat er op dat oogenblik in mij omgaat. Maar men heeft mij gezegd, kommandant Lemaire te bereiken en ik zie slechts karabiniers, die ten aanval stormen.

Ik verbeeld me, dat ze teruggeworpen zijn en voor de tweede maal chargeeren, misschien wel voor den derden keer. Ik moet, kost wat kost weten, of zij de aangeboden hulp noodig hebben.

Ik laat mijn fiets achter een berm en loop op tweehonderd meter achter hen, om de karabiniers en hun overste in te halen. Tien sekonden fluiten er zooveel kogels rond me, dat ik hen niet meer hoor. Eensklaps zwijgt het geweervuur.

Ik spring over grachten en door heesters. Boven op den heuvel ben ik bij de mannen. Ik heb zoo geloopen, dat ik nauwelijks spreken kan.

Men wijst me kommandant Lemaire aan. Ik zie hem nog, met zijn peper-en-zout hoofd, meer zout, en geheel in 't zweet.

In de eene hand houdt hij zijn kepi en in de andere zijn sabel. Hij baadt in 't zweet en jubelt. Ik doe mijn boodschap en hij barst in een schaterlach uit :

« Versterking? Tegen wie? »

Wij hebben ze in 't kanaal geworpen, tot den laatsten man. Ze hebben ons zelfs niet afgewacht om die plons te doen. »

En werkelijk, de Duitschers hadden geschoten, zooveel ze konden van zoodra ze de Belgen zagen naderen.

Maar toen het bevel tot den bajonetaanval gegeven werd, hadden ze de onzen den rug toegekeerd. En toen de karabiniers den top van den

heuvel bereikten, was er geen enkele meer. De vluchtende vijand stak het water over.

De duisternis hielp hen.

Wij trokken het veroverde Rotselaar binnen. Er blijven daar eenige huizen over met een dak, om er onze gewonden een schuilplaats te bezorgen. Al het overige is zwart met bressen. De Duitscher is knapper als brandstichter, dan als soldaat.

Maar wij slapen op stroo, rond groote vuren van groen hout, te midden in 't dorp.

Den volgenden dag ga ik naar mijn batterij, in de lage velden, tusschen Werchter en Rotselaar. Voor ons strekt zich de vlakte uit tot Leuven. Aan beide zijden zijn er bosschen. Aan 't eind de fabrieken Remy, door de Duitschers bezet. De twaalf stukken van onze groep staan in een rechte lijn van 200 tot 300 meter.

Om acht uur 's morgens openen we 't vuur. Wij doen onze projektieën openbarsten bij de fabriek van Remy. De Duitschers antwoorden onmiddellijk.

Wij waren bezig met koffie te bereiden op den drempel van het huis. De regen van snapnells verjaagt ons, en dat is ons heil, want twee minuten later, treft een groote granaat onzen ketel. Wij zijn naar den achterkant gevlucht. Blijkbaar hebben de Duitschers het toch op onze kombuis gemunt. Twee paarden, op tien meter van ons, worden op verscheidene plaatsen door drie of vier op elkaar volgende snapnells gewond.

Wij krijgen een geweldigen schok. We zien een enorme bres in den muur. En uit het gat waar de granaat doorgegaan is, verschijnt nu de ordonnans van den luitenant-dokter. 't Is of hij op de meest natuurlijke wijze uit een deur komt.

Hij knipoogt tegen we, heft zijn mantel op en laat een kip zien, zeggend :

« Ze was juist genoeg gebraden. »

De Duitsche granaten koncentreeren zich om de batterijen.

Na twee uur van al dat gebulder is een der stukken van de 102° getroffen. Een granaat is door de plaat gegaan. Een doode en twee gewonden. De gedooide is een Luikenaar, een vroolijke brave jongen. Alvorens te sterven, mompelde hij twee woorden :

« Vrouw, kinderen. »

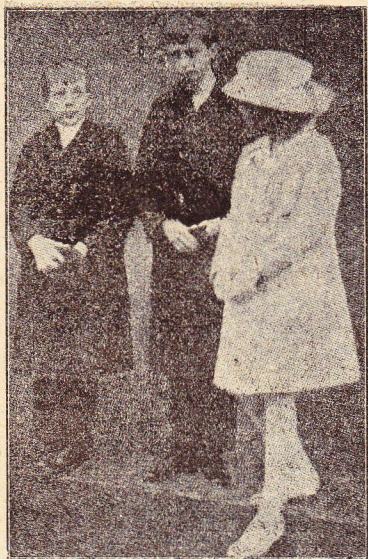
Dit sneuvelen ontroert me diep. Ik zie hen, die de oorlog doodt, en hen, die hij treft.

Dat zet mij ook aan. Die wraak wordt ons opgelegd door de bloedige dood, en, na hen, door de vrouwen in rouw en de kinderen, die niet begripen.

De infanterie voor ons, trekt zich samen. Het geschut van den vijand nadert, en richt zich uitsluitend op onze stukken. Maar wij antwoorden, slag op slag, salvo op salvo. De bevoorradings en munitie geschiedt bedaard en ordelijk. Ik zie Jeffroy rustig zijn twee granaten onder den arm dragen, terwijl hij zijn sigaret rookt.

Een batterij, die tot op een kilometer achter ons genaderd is, steunt ons. Haar projektieën fluiten over 't hoofd en vermeederen het helsch laweid, dat de lucht doet schokken. Wij breken

Onze Koningskinderen

den aanval van de geweldige massa's, die de Duitschers gedurende den nacht aangevoerd hebben.

Eensklaps korte bevelen van majoor Didier: « Pistool in de vuist! Tegen de kavalerie! »

Links op eenige honderden meters, komt een stortvloed van ruitserij op ons af. Nauwelijks hebben we hen herkend, of ze hebben reeds de helft van den afstand afgelegd.

In dertig sekonden zal men elkander dooden, op twee meter, met browningschoten en sabelslagen.

Ta-ta-ta-ta! De eerste rij ruiters stort voorover. De volgende rangen tuimelen er over heen, en dan valt de beweging stil, al zonk ze geheel in elkaar.

En we zien de overlevenden in een wijden kring achterwaarts weg zwenken.

't Is een auto-mitrailleur, die overwachts langs den kanaalweg genaderd is, die de vijandelijke aanvallers weggemaaid heeft.

Majoor Didier, die kalm over de vlakte schouwt, roept nu uit:

« Wij zijn er aan! Stelt de kanonnen weer op. Vuurt op de batterij die daar komt... Op duizend meter! »

En hij wijst naar een Deutsche batterij, die in volle galop recht voor ons genaderd is.

Misschien had ze een snellen terugtocht van ons vermoed... of wil ze ons, door een stoutmoedig stuk verhinderen heen te gaan.

Van uit een harer kanonnen slaat een vlam en een granaat valt op vijftig meter van ons. Maar onze twaalf monden antwoorden met hun laatste munitie. 't Is de strijd tot den dood voor ons...

Bij het tweede salvo is het geschut geregeld, en na dertig sekonden vliegt het laatste stuk van den vijand de lucht in, zooals het met de anderen is gegaan, en door onze laatste granaat.

Weg een batterij van zes stukken van 90.

Zij had geen tijd gehad een tweede maal te vuren.

Indien een der Deutsche kanonnen bruikbaar ware gebleven, zou de onmiddellijke terugtocht, dien wij in rechte lijn uitvoeren, over een kilometer ongedekte vlakte, geheel onmogelijk geweest zijn. En toch bezette de Deutsche infanterie op dat oogenblik de loopgraven van onze steun-troepen der artillerie en bestookte ze onze stukken met kogels.

Al de achterzijden onzer kaissons waren er door geraakt.

Maar dank aan een verder staande batterij, kon het vijandelijk voetvolk niet oprukken.

Ik heb deze feiten afzonderlijk moeten vertellen, maar in mijn geest vormt de kavalerie-charge links, de batterij voor ons, en de Deutsche infanterie op 200 meter rechts van ons, een zelfde levendig beeld, een zelfde aktie, een zelfde mislukking.

Ons wijken geschiedde in volmaakte kalmte, en ware het niet geweest van een groote geïsoleerde granaat, die ons bij de brug van Werchter inhaalt en twee karabiniers op dertig schreden van ons verplettert, dan zouden wij uit die val zijn geraakt, gelijk in de bedaarde periode, die op de manoeuvres volgt, wanneer het eindsignaal gegeven is.

Wij gingen naar 't Noorden en de Duitschers naar 't Zuiden. Zeker omdat geen van beide partijen meende het daar te kunnen uithouden.

En dat is zoo waarschijnlijk, dat we te Werchter een uur konden stil houden en ik er een tooneel kon bijwonen, dat ondanks het decor van den oorlog, en de wijze waarop men er aangeraakte, sterk herinnerde aan de avonden na de vermoenis der groote manoeuvres. De soldaten die hun ransels afgelegd hadden, zaten op den rand van het voetpad, ieder met een flesch Gueuse-lambic of Jack-op, in de hand, en ze tikten als op een feest en dronken met lange teugen.

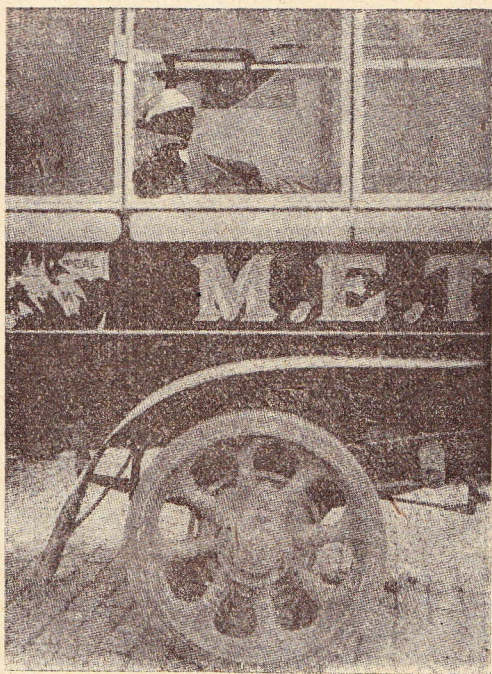
Al die flesschen kwamen uit de kelders van een gehavende brouwerij en de soldaten hadden ze van onder de gewelven gehaald en deelden ze uit aan allen, die voorbij trokken.

Wij zijn zeker op dat oogenblik, de stilzwijgende toestemming gehad te hebben van den afwezigen eigenaar. Men dronk het bier van de streek, terwijl we de streek van die bieren verdedigden.

Na een marsch van minder dan een uur, komen we op 't bivak, op een groot veld, met eenige ruïnen langs den weg. Toch hebben onze speurende koks tusschen die ruïnen reeds zes vierkante meters ontdekt met een klein dak er over en doen er een lustig vuur branden in de schouw die er zich door een buitengewoon toeval ook nog bevindt. Ik heb er onmiddellijk een schuilplaatsje gezocht, om me er te droogen van den fijnen regen, die ons al uren doornat maakt. Wij zijn afgemat als had men ons van 's morgens af, slagen in den nek gegeven.

Eensklaps — we zitten hier pas een kwartier en rillen nog bij de heldere vlammen, terwijl

Een auto-bus door een shrapnell getroffen.

het water van ons druipt, — een bevel te vertrekken! Wij keeren naar den slag terug.

De 3^e divisie die in een hevigen strijd is en onder een gevaarlijke drukking terugtrekt, heeft op een uur afstand van daar, behoefte aan hulp.

Wij vertrekken door den regen, die al steeds sterker neervalt, over aarden wegen, welke in een donker bosch leiden.

En wij nemen stelling in den vallenden avond, in de zware schaduw van dennen, waar de vlam der kanonnen rood opslaat.

Andere slagen klinken ginder uit de bosschen, van ons af van hun geschut, want 't is moeilijk om het te onderscheiden.

Sombere volharding der werktuigen van den dood, tot in de geheimenis der duisternis en den vrede der nachten.

Het is elf uur geworden, als we de laatste schoten afvuren. Men spant aan, in 't donker en in den regen, om naar het bivak terug te keeren. De stukken huppelen over de doorweekte wegen. We zien geen twee meter voor ons uit. Wielrijders loopen tusschen de kanonnen, de fiets op den rug; terwijl takken hun in 't gelaat zweepen, en ook de regendruppels of natte blaren, of de wind, voortgaande op 't gerammel der kaissons, en vol aandacht om in 't spoor te blijven en niet onder de stukken te geraken, welke volgen.

Welk een marsch! Welk een nacht!

Als we op 't bivak komen, branden vuren. Ik treed ergens binnen. Voor de vlammen zit er iemand neer, die zich warmt.

« Wat komt gij hier uitvoeren! » klinkt als de stem van een dog.

Ik zie een dikken officier der karabiniers, die met ontknoopte vest op stroo ligt.

« Ik ben koud en kom mij warmen, » zeg ik op Minkers roep.

De ander die neerzit, ziet me vriendelijk aan. Maar de eerste bromt:

« Trek er spoedig van door! »

Ik doe een schrede achteruit, en daar het dak een rand heeft en het wat verder stortregent, blijf ik daar staan, de handen op elkaar geklemd en met strakken blik naar het vuur.

« Zult ge er van onder trekken? » huilt hij weer.

En dan met grove en slechte tronie, en onder een groot gebaar, als om wat vuils te verwijderen, vervolgt hij:

« Ziet ge dan niet dat ge de zuivere lucht belet binnen te dringen. »

Ik denk er geen oogenblik aan hier den officiersstand aan te tasten. Wie van hen zou zich trouwens met dezen willen solidariseeren? Maar ik merk zijn houding op en ik herinner me zijn gelaat. En ik wreek we met de gedachte dat zulk een officier geen dappere kan zijn. Tot onder de mitraille hebben de dapperste officieren gebaren en woorden van broeders gehad.

Deze brutale officier heeft me dien nacht verhinderd te slapen. Een kogel is soms meer welkom, dan een belediging.

Den volgenden dag nemen we de plaats van den vorigen avond weer in, maar de dag blijft kalm en 's avonds trekken we naar Lier.

Wij zijn niet verslagen maar hebben onze taak volbracht. Deze aktie, door sommigen den slag bij Werchter genoemd, valt samen met den slag aan de Marne. Wij hebben Duitsche troepen teruggeroepen, en andere aan hun plaats gebonden en hun dus belet elders hulp te verleenen en aldus meegewerkt aan de wonderbare overwinning van Frankrijk.

Als we te Lier aankomen, zetten we groote oogden op, als hadden we nooit zulk een stad gezien. Maar we komen ook pas uit de ruïnen, uit een verlaten gewest. En we aanschouwen weer huizen met een dak en vensters met ruiten en goed voorziene winkels, pasteibakkers, vleeschzaken, herbergen, en menschen, die geen uniform dragen, vrouwen in toilet en kinderen, welke spelen.

Wij zijn verbaasd na de velden der dooden te hebben verlaten, weer een stad vol leven te vinden. Het geld heeft weer waarde.

En vooral krijgen we kranten.

Om vier uur in den namiddag komen ze hier uit Antwerpen aan. Zij brengen ons het nieuws uit Frankrijk, en van de Marne, het groote feit, ja, het eenig feit. Ik herinner me den dag, toen ik het beroemde dagorde van Joffre las: « Van heden af, wijken wij niet meer. »

Ik ben toen op mijn fiets gesprongen, en naar mijn batterij gereden, om dat voor te lezen aan de koks en de anderen. Toen ik aankwam, zei ik:

« Goed nieuws. De Duitschers zijn er aan! De Franschen willen niet meer wijken, dus moeten de Pruscos er onder! »

En elken dag draag ik hun het legerbericht. De Duitschers tegen gehouden, de Duitschers op de vlucht. De Fransche zegepraal! De Duitsche nederlaag!

Tot zoover dit levendig verslag.

Bij een bezoek aan Werchter ondervroeg de schrijver G. Raal burgemeester Roost, brouwer van het gekende Jack-op bier en vernam van hem het volgende:

« De Duitschers kwamen in ons eens zoo gelukkig dorp. 't Was zeven uur in den avond. Achter het heuvelland, ginder ten Westen, lag de zon in goud. Weldra golfde over al dien vrede en schoonheid, de versmachtende rook van den brand. Twaalf huizen laaiden, zeven personen werden met kolfslagen over de straat gedreven. Drie weken later heeft men zes hunner terug gevonden, restekes in den grond gestoken, in ontbinding, samengebonden twee aan twee met ijzerdraad.

De zevende dien men uit zijn huis had gehaald vroeg om een andere broek te mogen aantrekken, dat hij toch zoo niet fatsoenlijk onder de menschen komen kon. En... men stond het hem toe. De man wipte terug in huis en vluchtte langs den tuin weg. Hij had zijn leven aan zijn kapotte broek te danken.

De briefdrager heeft men aan de brug doen knielen, de handen hoog omhoog gestoken. Daar en in die houding heeft men hem afgemaakt als een hond.

Zestien inwoners heeft men door den kop gebrand, of met kolfslagen afgestompt, of met de bajonet bewerkt. Geen marteling was den Duitschers te onbarmhartig. Zij waren beulen en bleven in hun rol.

Een gedeelte der bevolking werd als een kudde voortgesakkerd, de rest vluchtte. Met ongeheven handen gingen zij door hun blijde land, de dood in het harte, de dood in de ziele, en nu begrijp ik, waarom ginder op de heuvels en in de dalen, links en rechts onze jongens zich door het vijandelijk schroot lieten uiteen rukken. Nu begrijp ik waarom zij stand hielden en niet weken. De wraak over hun gefolterde menschen stond aangeteekend op de klok des tijds. De wraak op lagen moordlust en dierlijke wreedheid moest bewerkt worden tot zij vielen bij hunne taak en de dood hen had aangeraakt met zijn vreeselijke hand.

Het dorpje onderging den gruwel der plundering in den regel der volmaaktheid. Bij den burgemeester hebben zij er ook alles uitgehaald. Een enkele matras lieten ze na, en een flesch wijn. Zijn brandkoffer ligt nog met gescheurde flanken in den tuin. Uit zijn groote brouwerij, waar men het beroemde Jack-op brouwt, heeft men hop en gerst en graan en ketels, haver en paarden, enz. gehaald. Zijn gebetonneerde stallen heeft men beproefd meer dan twintig malen in brand te steken. 't Was een marteling en een miserie zooals men nooit in de geschiedenis heeft gekend. Alles was bij de Duitschers bluf en schijnheiligheid. Voor den vorm hield hun kommandant Dalmeyer een lezing voor zijn troepen, over het verbod van plunderen. Toen hij halverwege was moest hij zich omkeeren, daar zijn mannen onder zijn oogen de huizen openbraken en alles op karren wegborgen!»

Van Werchter en Rotselaar, dus hoorde men

te Leuven het kanon en van daar stroomden gewonden naar het hospitaal Sint-Thomas zooals wij hooger hoorden.

De eersten kreeg men op 11de Septemb^r. 't Waren Duitschers, maar in de ambulancie maakte men geen onderscheid tusschen nationaliteiten. Ziekenverpleegsters en verplegers dienden hun de beste zorgen toe en de dokters bleven een groot deel van den nacht op de been. Zoo ook den volgende dag en nacht.

« 's Zondags, vertelt Hervé de Gruben, deelde een Deutsche onder-officier ons mede, dat er nog Belgische gewonden op het slagveld lagen en dat wij ze konden gaan halen.

De oude auto werd in beweging gebracht. In de stad ontdekte men nog een paar karren en men vertrok naar Wijgmaal. De Deutsche doden waren reeds begraven. De onzen lagen nog in het slijk. Onze gewonden, die in die 48 uur nog niet door uitputting en bloedverlies bezweken waren, verkeerden in jammerlijken toestand.

Eenigen hadden zich in een gracht gesleurd om er buiten 't bereik der kogels te zijn, anderen waren in stallen gebracht. Vijf lagen in een varkenshok op een mesthoop, twee van hen, kommandant Hutsebaut en een luitenant droeg men in de auto.

Bij de aankomst in Sint-Thomas was kommandant Hutsebaut dood.

Den volgende morgen keerde men zeer vroeg naar de drie anderen terug, zij hadden opgehouden te leven. »

Leuven leidde zijn treurig leven voort. Men wist er niets van de zege aan de Marne.

De bevolking las ongeloofig de Deutsche overwinningsberichten, en troostte zich met de zonderlingste geruchten over de beweging der geallieerde legers. Optimistisch was dat nieuws. Soms klonk het dat de verlossers nabij waren en bleek het dan natuurlijk uit de lucht gegrepen, wel men bleef overtuigd dat het toch zou gebeuren.

En Sint-Thomas hospitaal, dat 700 Belgische, Fransche en Deutsche gewonden verpleegd, en daarna het leven tusschen het puin geregeld had, was het centrum van dien moed en dat vertrouwen.

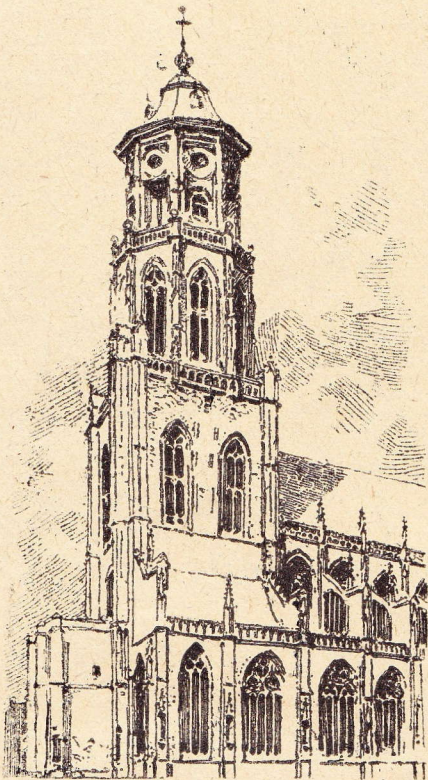
Van 11 tot 14 September lagen alle zalen weer vol.

LV.

IN AFWACHTING AAN DE NETHE.

Op den weg Antwerpen-Mechelen! Hier staan we op den Vosberg. Aan onze voeten ligt het dal der Nethe, met vlak voor ons het dorpje Waalhem. Ginds over de kerk buldert het fort. Op den achtergrond rijst de geweldige Romboutstoren van Mechelen naast de andere spitzen, boven daken op. Links aanschouwen we Duffel, rechts Rumpst en de schouwen der steenbakkerijen.

Sint-Gommaruskerk te Lier.

Auto's snellen den berg af, andere bestijgen hem in snelle vaart toch. Van alles wordt er vervoerd, maar de droevigste last zijn de gewonden. Van de slagvelden haalt men ze, uit Mechelen ook en vervoert ze naar 't klooster tegenover de kerk van Kontich, waar de Roode Kruisvlag uithangt en vooral naar Antwerpen.

Soms dreunt er een rij van zestig, zeventig auto's achter elkaar en zoo gaat het ook op andere wegen, die als stralen uit een wijden cirkelkring naar 't harte der vesting voeren. Ik spreek soldaten. Een toont mij zijn zakboekje. En ik lees wat hij dezen morgen opschreef :

« Het is vier uur in den morgen. Ik heb goed geslapen in de loopgraven. Het begint te lichten. 't Is nog doodstil. Mijn makkers slapen nog. Naast mij ligt een man vreeselijk te halen op de borst. Die borst is krank... Ik kon 't niet langer hooren. Arme man... hij is echtgenoot en vader. O, die borst... ik hoor 't halen nog hier wel 40 meter van hem. Maar de dappere jongen wil niet naar 't gasthuis. Bij zijn maten blijven, zegt hij. We noemen elkander maten in de compagnie... »

En verder :

« De kranke ligt in 't ziekenhuis te B. Ik heb hem bezocht. Hij ligt er goed in een zindelijk bed in de ruime, goede verluchte en verlichte schoolzaal. De zusters zijn lieve, vriendelijke, eenvoudige menschen... tot 't naieve toe. Ze ontvingen me hartelijk en vonden 't schoon, dat ik eens naar mijn vriend kwam zien.

« Ga maar binnen, jongen, zeiden ze. Zie ginds in den hoek ligt hij. »

En inderdaad, ginder steekt mijn maat zijn hoofd uit de kussens, nieuwsgierig als alle zieken, wien 't liggen in de ziekenzaal op den duur verveelt. De tijd kruipt hier zoo traag, o, zoo traag, zegt hij, na mij verheugd de hand gedrukt te hebben. En zoo doodstil en geen nieuws van buiten, van den oorlog, van onze kameraden.

Maar goed eten en vooral een goed bed hier.

Wij zaten een half uur te babbelen over 't kantonnement-leven, over de kansen van den oorlog, over den boer waar wij logeeren. Eindelijk stapte ik op.

« Tot over een dag of acht, dan ben ik weer bij u », zei mijn vriend.

Maar terwijl hij sprak, haalde zijn borst nog zoo hevig.

Ja, mocht hij weer gezond bij ons komen ; ik mis hem, hij is zoo'n goede, eenvoudige, bedaarde West-Vlaamsche jongen.

De zuster geleidde me heen, maar alvorens te vertrekken, moest ik nog een glas bier aanvaarden.

« Allez, jongen, goën dag en koeraadje (moed) » wenscht ze me dan toe.

Zachtjes sluit ze de poort achter me dicht... Ik kom weer op den grooten weg ; daar staan automobielen te ronken, als ongeduldig naar 't front te vertrekken. Ze zijn met amunitie geladen.

Mechelen en Aalst worden gebombardeerd.

In de omstreken van Lier.

DUITSCH MOORDWOEDE TE LEUVEN.

De kanonnen bulderen. Wat een verschil tusschen die rust van 't hospitaal en 't rumoerige van den krijg!

En nu 's avonds sta ik op wacht met mijn trouwen makker, mijn geweer! Laat ze maar komen!

« Er zijn vandaag veel vluchtelingen van Mechelen gekomen... Zij deden verhalen waarbij menige vuist werd gebald... Wat zal de nacht geven?... Ik ga door 't duister naar de hoeve, waar ik verblijf... Ja, wat zal de nacht bren-

gen?... Goeden nacht, geliefden te K..., te O..., te S..., en gij te W. in Amerika. Slaapt wel, ik denk aan u... »

Toen ik op de hoeve kwam, was de deur buiten gewoonte gesloten. Ik klopte en werd binnengelaten.

« Geen belet? » vroeg ik.

« Neen, maar wij zijn aan't lezen (bidden). » En de boerin ging voort. Zij, haar man en de kinderen lagen geknield op den vloer. Ze lazen een omstandigheidsgebed voor den oorlog.

« Het zijn benauwelijke tijden », zei de boer,

« Wij bidden vurig. Velen lachen er mee, maar we doen het toch. »

Ik kon met vreugde toestemmen, dat ik het ook deed.

De boer en de boerin zijn besluiteloos. Ze zouden naar Holland willen vluchten. Hij verlaat ongaarne zijn hoeve, zijn vee; hij heeft er tien jaar voor gezwogen. En nu alles achterlaten! Verkoopen, 't gaat niet. De koopers bieden geen geld. Ze zullen nog afwachten... »

Het is goed, dat we van tijd tot tijd ook een

kijkje kunnen slaan in 't hart van den soldaat.

Waalhem ligt daar nog vreedzaam, vol soldaten en militaire drukte natuurlijk.

Aan de Nethe waakt genie. De brug is versterkt. Maar tusschen Waalhem en het front liggen nog Mechelen en vooral het fort. Hoe spoedig kan echter alles veranderen!

Het dorpje Waarloos heeft zijn kerkspits verloren. Men heeft ze doen springen, om den Duitser een richtpunt te ontnemen. Rondom arbeiden de boeren nog op den akker.

Ginds de brug, de tweede uitval, hier de vier

Volksleven te Lier in vreedetijd.

de. Maar telkens rijst de vraag op : « Hoe lang nog? »

In dien twijfel verkeert men daar ook verder te Duffel, waar een voet- en een spoorbrug over de Nethe liggen, en de belangrijke weg Mechelen-Lier door 't dorp kruist. Daar zag men den mensenstroom van Mechelen heen en weer vloten, maar ook terugtrekkende soldaten.

« Bij het zinken van den dag, zag ik te Duffel het overschot van een compagnie jagers weerkeeren » vertelt Luitenant J. Gernaert. (1)

« De dappere hulp onder-luitenant, die ze aanvoerde, verslagen nog, de tanden op een geklemd, maar zich zelf geheel meester, vertelde me onderwege : « Ik heb helaas een groot deel van mijn effectief verloren. Niet ver van Ennegem bezetten wij denzelfden oever als de vijand. Toen wij bevel kregen tot den terugtocht, werd de eenige voethrug die wij konden gebruiken, door een machine-geweer bestookt, dat mijn eerste mannen, die den overtocht wilden wagen, wegmaaide.

Wij waren dus gedwongen langs den met gras en riet bezetten oever der Zenne te stappen. Wij gingen in kolon vooruit, ons vasthoudend aan het gras, om niet in het woelig water te glijden. Het hoofd van onze rij slaagde er in zich recht te houden, maar onder al die stappen begon de doorweekte aarde te bezwijken. Het gras weerstond niet langer aan al die zwaar-hellende lichamen en bij geheele trossen rolden mijn ongelukkige soldaten in de rivier, waar ze omkwamen. Kon ik hen helpen? De trekweg langs de Zenne stond onder 't vuur der mitrailleurs. De arme ke-

rels! 't Was gruwelijk en ik huilde van onmacht. »

Daar aan de Nethe waren de nachten toch geheimzinnig.

Zoo vertelt luitenant Gernaert, die de wacht aan de spoorbrug had, dat hij zekeren avond een briefje kreeg :

« Bijzonder opletten dezen nacht! Twaalf auto's worden gemeld, met vijandelijke officieren bezet, die een uniform dragen, welke op die van onze artillerieofficiëren gelijkt; de inzittenden van de vier eerste auto's hebben een rooden armband.

(w.g.) Kapitein kommandant van het detachement.»

't Was negen uur. Ik had een twintigtal mannen der genie en evenveel van de karabiniers onder mijn bevel. Patronen werden uitgedeeld en onder de meeste stilte naderden we den toegang tot de spoorbrug. De hooge helling van den ijzerweg was met dichte akacia's beplant, waarachter de vijand dekking kon zoeken.

Wij hakten die heesters vlug om, en mijn mannen namen de posten in, die ik hun aanwees, met streng verbod te vuren, zonder ik het gelastte.

Een uur hadden we zitten wachten, toen we in rij, met de meeste voorzorgen een aantal schimmen zagen naderen, die we ten slotte als artilleurs herkenden.

De harten bonsden en met zachte stem herhaalde ik mijn verbod niet zonder bevel te schieten. De mannen fluisterden het elkaar toe.

In die indrukwekkende stilte, hoorden we al duidelijker het geruisch van gras.

Nog zachter gebod ik : « Legt aan, nog niet schieten! »

Van dertig passen afstand riep ik : « Wie daar? »

« Artilleurs van 't fortje van Duffel, » werd er ij geantwoord.

« Handen omhoog! » hernam ik, terwijl eenige mijner mannen met gevelde bajonet vooruit sprongen.

En nu bleek het, dat de kommandant van het fortje dezelfde boodschap had gekregen als ik, en ons tien zijner mannen zond, om ons een handje te helpen.

Als wij 't hoofd niet koel gehouden hadden, zou er van het hulp-detachement geen man overgebleven zijn. »

Van de geheimzinnige auto's bespeurde men echter niets. Och, zoo dikwijls kwamen er zonderlinge berichten. En 't is gebeurd dat men in den nacht of de mist, onder zenuwachtige oorlogsspanning op eigen troepen schoot.

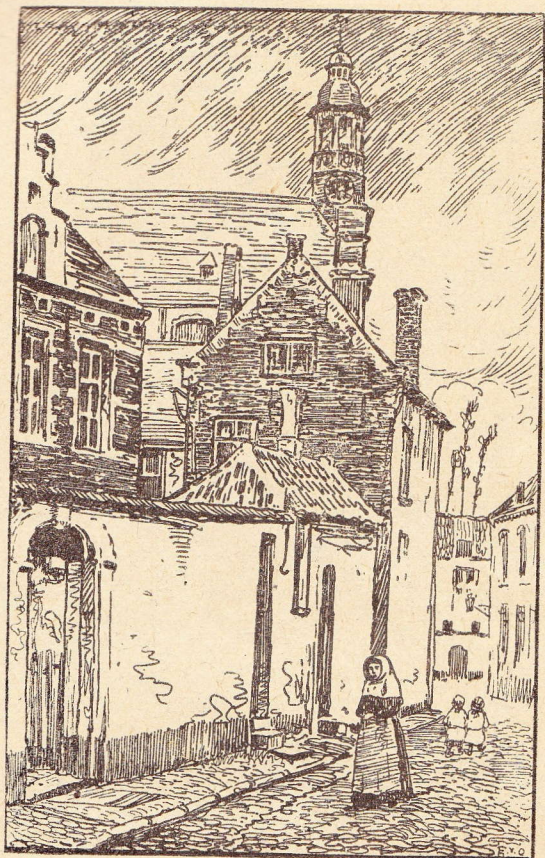
Te Duffel zag men ook de eerste Deutsche gevangen, die beweerden reeds op 't Russisch front gestreden te hebben, maar in acht dagen tijd naar 't Westen waren gestuurd.

Tegenover de kerk van Duffel was een hospitaal, waar reeds veel gewonde soldaten en officieren de beste zorgen ontvingen. Daar ook verbleven 600 zinneloozen, wier lotgevallen wij te gelegener tijd zullen beschrijven.

Zoo wachtte men daar aan de gewichtige rivier de gebeurtenissen af. Het beleg van Antwerpen

(1) « De Duffel à La Clinge. »

Lier : Het begijnhofkerkje.

was nog niet aangevangen, maar de groote gebeurtenis naderde nu snel, en de genie was gereed om bij het eerste bevel de groote brug op te blazen.

Aan de forten werd gejaagd gearbeid. Drommen werklieden begaven er zich elken morgen met schoppen en spaden heen.

In de dorpen ook, was de burgerwacht opgeroepen, die binnen den vestinggordel zwaarderen dienst had te vervullen dan elders in 't land.

Hier en daar trok van dien uitersten rand een gezin weg, maar de meeste menschen bleven nog vol vertrouwen thuis, meenend dat de vijand uit België verjaagd zou worden, tot welk optimisme het nieuws der Marne niet weinig bijdroeg.

Verder aan de Nethe, ook aan de grens der omheining ligt Lier, het oud bevallig stedeke, met zijn schoone Sint-Gommaruskerk en toren, zijn begijnhof en nog menig merkwaardig gebouw.

Lier werd eveneens bedreigd en zou bij een belegering, een der eersten in den dans komen. Uit kerken en musea bracht men de schoonste stukken in veiligheid. De relikwiekas van Sint-Gommarus werd in den donkeren nacht heengevoerd. Jaarlijks hadden zestien kloeke Lierenars haar in plechtige processie, op de rood geschilderde berrie door de straten gedragen. Nu sloop men langs de stille huizen, geheimzinnig voort.

Ook borg men het beroemd drieluik uit de hoofdkerk : Het Mystiek Huwelijk der Heilige Maagd.

Lier wemelde van soldaten, regimenten gingen en keerden, maar vele jonge mannen stapten toch uit dit levendig stadje naar den dood. En als de kompagnies van het front weerkwamen, werden kameraden vermist, die het schoon, bloeiend leven gelaten hadden, ginds vanwaar de Lierenars stroomden vluchtelingen hadden zien komen en bij avond den akeligen brandgloed ontwaarden.

Vrijwilligers waren herwaarts gezonden en gingen met honderden werklieden arbeiden, aan de forten of langs de Nethe, die nog zoo vreedzaam tusschen haar beemden vloiede.

Men spande prikkeldraad, bouwde versperringen, barrikaden en zoo sterkte men 't vertrouwen in de onneembaarheid der Antwerpsche veste.

Van de vesten vooral luisterde men naar het kanongebrom en vol deernis zag men gewonden binnen voeren.

Vluchtelingen vulden de huizen, de scholen, stallen, schuren, de kerken zelfs en toen de stad niemand meer bergen kon, sloegen de bannelingen aan de Leuvensche poort een echt kamp op.

« Daar lagen zieken, die weenden en riepen om hulp », vertelt de bekende schrijver Frans Verschoren. (1) « Daar werd een kindeke geboren in 't open veld. De menschen hielpen elkaar in spontane opwelling van meelij, maar tegen dien overweldigden stroom van miserie, die niemand voorzien had, waren zoo dadelijk geen afdoende maatregelen te treffen en ieder moest zich red-den zooals het best ging, te midden der zich opstapelende ellende. Velen hadden den dwang van den Duitscher gevoeld. Dan stuurde de vijand hen weg.

« Nach Antwerpen ! » klonk het.

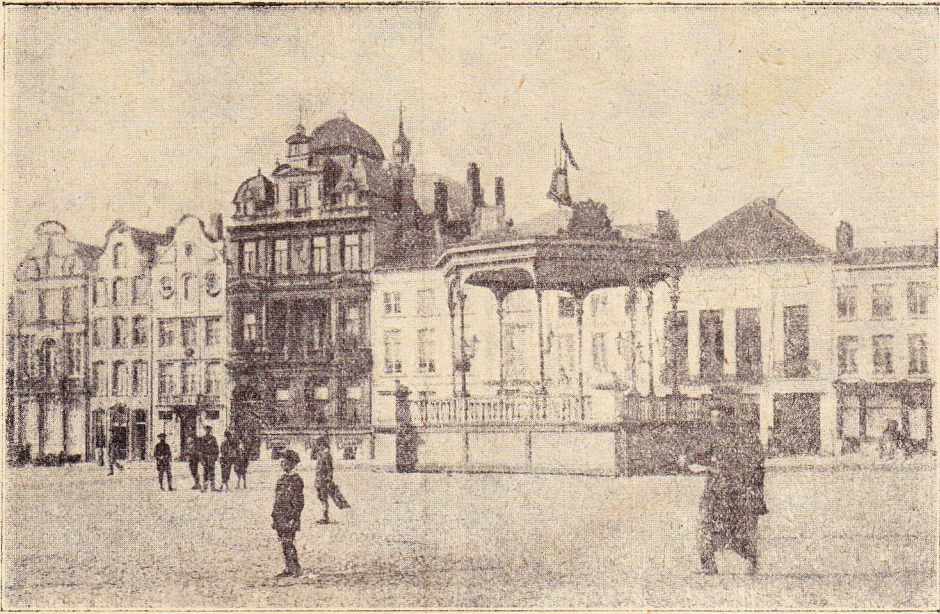
« Wel vijf honderd menschen waren we bijeen, » vertelde een vrouw, « want langs alle kanten waren er bijgekomen. Zoo gingen wij eindelijk langs een langen steenweg, tusschen twee bosschen in, en toen werd het verschrikkelijk, want plots werd er langs voren op ons geschoten. Vele menschen vluchtten in het veld of achter de huizen langs de baan. De blaren, die vielen zoo maar, van de boomen op onzen kop, van de kogels. En we hoorden dat ze ook langs achter op ons schoten. Toen zagen we van verre, voor ons, Belgische soldaten.

De menschen staken hun armen op 'en ik hief mijn kindeke boven mijn hoofd, om te laten zien, dat we vluchtelingen waren. Het schieten hield dan eindelijk toch op en de soldaten deden teeken, met hun armen wenkend, van maar ran te komen en wij liepen allemaal zoo hard wij konden. Dat was toen een vreugde, maar ons gemoed schoot vol en wij moesten lachen en schreeuwen. Wij waren aan een water gekomen en de soldaten zetten ons over in bootjes.

Daar lag ook een gekwetste soldaat. Hij werd

(1) « Het gemartelde Lier. » Uitgave van den Vlaamschen Boekhandel te Antwerpen.

Lier: De Groote Markt. (voor den oorlog).

in een kruiwagen gelegd en mijn man heeft hem twee uren ver gevoerd, tot wij een auto tegen kwamen, met een rood kruis op en die nam den gewonde mee.

Wij zijn dan maar altijd verder gegaan en hadden niets meer te eten en overal waren de menschen al gevlucht, en nu staan wij hier en waar moeten we naar toe? Het beetje geld, dat we hadden, hebben we begraven onder onzen vloer, maar zullen we het ooit terug vinden? »

Burgerwachten namen veel van die sukkelaars mee en bedelden er geld voor. Want Lier had ook zijn garde-civiek en zij hadden er geen gemakkelijken dienst, zoo dicht aan de fortien-linie. Ze moesten de bruggen, de wegen naar de stad, het station, de gasfabriek bezetten, patrouilleeren langs de Nethe en de spoorlijnen en in de straten.

Lier mocht van de militaire overheid al die vluchtelingen niet behouden.

Deze moesten de stad verlaten, terug naar hun woning keeren onverwijld of verder naar Antwerpen gaan, om desnoods naar Engeland gezonden te worden.

De gendarmen waren gelast met de uitvoering van dit streng bevel en gingen van huis tot huis. En de triestige stoet nam pakken en zakken weer op en sukkelde verder.

Neen, er werd toen al in veel officieele kringen, niet veel medelijden met al die geteisterden getoond. »

Verschoren vertelt zoo'n treffend geval :

« Zoo kwam op zekeren dag, een vrouw aankloppen bij een burgerwacht, die zich het lot der ongelukkige vluchtelingen aantrok en hulp bood, waar het doenlijk was, en ze vroeg hem toch eens te komen zien of er niets kon gedaan worden voor een arme zieke vrouw van Mechelen, die bij haar op een kamerken lag, en weg

De arme sukkel lag op een omgewoeld bed en weende, zenuwachtig ; ze greep de handen van den burgerwacht vast, als van een redder en smeekte hulpeloos.

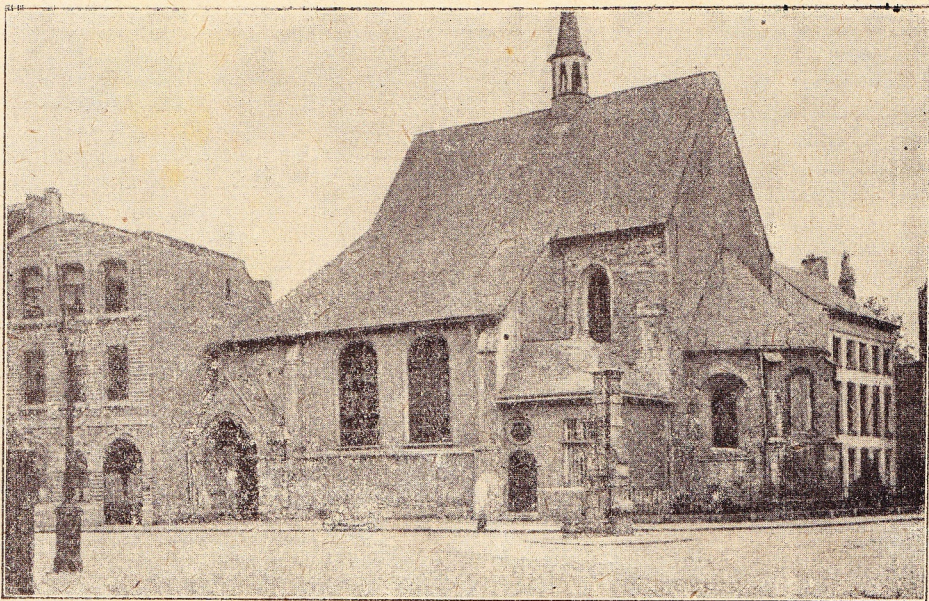
« Ach, mijnheerke lief, help me toch ! Ge moogt me niet verlaten ! Mijn huis te Mechelen ligt plat geschoten door een bom. Mijn zoon heeft mij in een kruiwagen weggevlucht, want ik ben lam. Te Duffel zijn we blijven vernachten in een schuur. Des anderen daags zijn we tot bij deze brave menschen geraakt, die mij wel willen houden, maar nu moet ik van de gendarmen terug naar Mechelen en dat kan toch niet ! Mijn zoon is naar Antwerpen om te zien, of er daar geen plaats is voor mij, maar mijnheer, als 't u belieft, laat mij toch niet alleen. 't Is toch zoo ongelukkig.

Ge moet weten, mijn man zaliger was smid en heeft een ongeluk gehad. Zekeren dag was hij aan 't werk in zijn smis en werd getroffen door een stuk wegspringend ijzer, dat hem erg kwetste aan zijnen kop. Negen weken lag hij tusschen leven en dood. Hij genas, maar kreeg later nog altijd erge zenuwaanvallen, geweldige aanvallen van echte razernij. Niemand van de familie, die dan bij hem dierf blijven dan ik. Maar ik moest iederen keer tegen hem vechten met geweld en hem vastbinden op zijn bed en dan lag hij maar te roepen van schrik : De gendarmen zijn daar, de gendarmen !... en nu, Mijnheer, nu zijn ze daar voor mij, 't is of hij 't geweten heeft ; och, Mijnheer, als 't u belieft, laat mij toch niet alleen !... »

Ze sidderde van angst in heur danige zenuwoverspanning en omknelde de handen van den vreemden man, die haar moest bedaren als een klein kind :

« Ge zult wel geholpen worden, moeder. Voor u zal er wel wat gedaan worden. Naar Mechelen

Lier : Het Sint-Pieterskerkje.

kunt gij zeker niet terug ; blijf maar kalm, ik zal u wel helpen. Zie, straks kom ik al terug bij u en breng u zeker goed nieuws. »

Hij ging naar het stadhuis en vroeg daar den raad eens te zien of er geen onderkomen voor die arme vrouw kon gevonden worden in een of ander gesticht, of mogelijkwer wijze in 't gasthuis, dat ze daar veilig was. En zoo kwam hij eindelijk in het gasthuis te recht. Zenuwachtig liepen zusters en dokters rond, overstelpt door 't werk. De zalen lagen vol gekwetsten.

Toen hij naar 't spreekkamertje ging, ontmoette hij in de witten, kouden gang, geruischloos stappend, twee zusters met witte hoofdkappen, dragend een lange berrie : onder een laken strekte zich, stijf, wit, hoekig en koud, een pas gestorven soldaat uit, die naar het doodenhuis werd gedragen. Hij groette eerbiedig den onbekenden, gesneuvelden held, keek den stillen stoet een oogenblik achterna en ging toen wachten in het spreekkamertje, tot moeder overste kwam.

Hij wachtte geduldig en toen ze eindelijk verscheen, was de zaak spoedig beslist. Ja wel, voor zoo'n geval kon ze nog wel een kamerke afstaan, pas een soldaat gestorven, en het bed zou gereed zijn tegen morgen vroeg om acht ure.

De oude, lamme vrouw hoorde het nieuws met vreugde en dank.

Maar wat hielp het of men de vluchtelingen verdreef. Elken dag kwamen nieuwe drommen aan.

En ook het vee werd gevlucht. Ganscher kudde ossen, koeien, schapen en paarden kwamen van de naburige dorpen binnen den fortengordel, waar het veilig was.

De arme beesten waren uitgeput van de lange tochten langs de baan, met wat luttel voedsel en drank ; de weiden rond Lier lagen weldra volgepropt met het vee en des nachts hoorden de men-

schen gedurig de luid van honger loeiende koeien en veerzen in de kaal geschoren weiden, in de nabijheid der stad.

In de straten lagen beesten hijgend van vermoeienis en ze bleven daar soms uren lang neven het voetpad, onbekwaam om verder te trappelen, met domme oogen rond zich heen te kijken met slijmerigen muil en blazenden balg, tot ze uitgerust, weer zouden kunnen luisteren naar de stokslagen op hun vel om verder te sukkelen. De eerste krijgsgevangenen kwamen in de stad. Een wagen vol oude landsturmiers, dikbuikige kerels, met rosse knevels en grijze frakken, bloemzakkig ineengedeukt en met onverschillige gezichten.

Kinderen en vrouwen stoeiden joelend en dreigend rond den wagen en langs alle kanten, uit zijstraten en stegen, kwamen de nieuwsgierigen toegeschoten, vuistballend en verontwaardigd.

Dan weer waren het gekwetsten, wit omwonden, rood bebloed, in karren of autos, en ze werden gevoerd naar de Roode Kruis-verbandplaats om de eerste, dringende zorgen te krijgen van ijverige stadsjuffers, in liefderijke zieken-diensters herschapen.

Auto's snelden onophoudend voorbij en er heerschte in de straten een nooit gekende drukte.

Soms waren het soldaten die van den slag kwamen, zwart als duivels, dood vermoeid, met oogen, waarin nog de ontzetting van den strijd te lezen lag. En de menschen oogden ze eerbiedig na, met bewonderend meelij en onuitgesproken dankbaarheid.

Tot eindelijk op een Septemberdag een ongemeene gebeurtenis, nieuwe beroering en buitengewone belangstelling bracht.

Op een morgen, heel vroeg nog, hielden een paar auto's stil voor het stadhuis van Lier, en de Koning stapte af met een paar officieren. De generale staf werd overgebracht naar Lier !

De Koning te Lier ! Geen half uurke later of

de heele markt stond vol volk, de burgerwacht moest de orde handhaven en de nieuwsgierigen op eerbiedigen afstand houden.

Met de Sint-Gommarustoren, het volgende jaar, hadden de Lierenaars nem plechtig weten ontvangen. Het had heel wat gekost, om dat te verkrijgen, en nu was hij daar, zoo plotseling in hun midden, in allen eenvoud en onaangemeeld.

Sire nam zijn intrek bij den burgemeester, at en sloep er als de simpelste burger. Des morgens, na zijn aankomst, had de burgemeester in anetijl voor Sire een prachtig ontbijt laten klaar maken, een koninklijk ontbijt, op zijn Engelsch; en een zwartgeirakte dienaar, die zijn sporen had gewonnen bij het tafeldienen op de jaarlijksche banketten van Sinte Cecilia en Nethezone, een plechtige, indrukwekkende tafelknecht zou opduiken in alle staatsie het koninklijke, welvoorzene maal. Maar Sire, in zijn koninklijken eenvoud, verlangde zooveel niet: een eitje en het brood, dat de simpele soldaten kregen, was al wat hij wou...

Was hij thans niet, alleen en enkel nog, soldaat van ons land en van zijn hoogen plicht?

Het nieuwske was spoedig gekend en met groeiende bewondering keken de menschen den eenvoudigen koning-held aan, als hij gemoedelijk kwam wandelen op de Markt, tusschen het volk, heel simpelkes, met de handen in de broekzakken, een sigaret tusschen de lippen, op en neer stappend tusschen twee generaals, een Belgische en een Fransche, kalm pratend een luchtje scheppend, even poozend tusschen het drukke gewichtige werk daarbinnen in de Raadzaal.

En op een schoonen morgen moest Sire ook geschoren worden! Daar was hier geen gevolg, geen hofhouding, geen speciale bediening. Was het dan niet natuurlijk en burgerlijk eenvoudig: de koiffeur uit de Antwerpstraat werd ontboden.

Een vroege klant, wit ingezeept, met half geschoren kaak, lag onder 't mes, toen de boodschap binnenviel... En de arm van den verbaasden koiffeur, met het scheermes in de opgeheven hand, bleef hangen halverwege in de lucht...

Watblief?... Den koning scheren?! Vrouw lief, 'nen nieuwen voorschoot!... Haast u, ik moet Sire gaan scheren; en een nieuw scheermes, toe, Karel-jongen, haast u toch wat! En scheer gij mijnheer maar voort, want Sire mag niet wachten; en mijn valiesje, rap toch, ge weet wel, mijn schoonste, en een versch doosje poeder, en mijn fleschjes, violette, héliotrope!...

Geweldig plechtig, met zijn schoone valiesje, stapte de koiffeur, overgelukkig, naar het Stadhuis toe, waar de Koning hem wachtte, en ieder die de koiffeur onderweg ontmoette, mocht het hooren en moest het weten; dat hij Sire moest gaan scheren!... En Sire liet zich scheren, als de eenvoudigste van 's koiffeurs klanten en dankte, na afloop, met een vriendelijken glimlach en een knikje!... Maar de andere klanten van den scheerbaas mochten het hooren, dag aan dag, want gewis tot op hen straalde de eer af, die over het *Maison Charles* was gekomen... Doch het bleef er niet bij: in het vindingrijke brein van

den baas groeide en rijpte weldra het vernuftige plan om dit voorval te bestendigen en te vereeuwigen. En hij sprak er over, eerst met bedekte en voorzichtige woordjes, dan uitbundig blij en fier, als hij voelde dat het pakte bij Mijnheer den Senator, die ook een van zijn klanten was en die hem welwillend zou steunen in het verzoekschrift, dat de koiffeursbaas aan 't opstellen was, om vergunning van Sire te bekomen boven zijn niusdeur, in gouden letters, te mogen schrijven: *Koiffeur de Sa Majesté le Roi Albert*, tot een blijvend aandenken van wat hem overkomen was.

De vreemde officieren stapten gewichtig door de straten der stad, van hun kwartieren naar het stadhuis en ze werden alom bekeken met ontzag. Zij bekeken ondanks den oorlog ook de merkwaardigheden en beklommen den Sint-Gommarustoren.

Sedert weken was de toren verstomd en de Lierenaars waren het al min of meer gewoon geraakt hun geliefden beiaard niet meer te hooren. Een beiaard is voor vreemdelingen een eigenaardige en ongekende bijzonderheid, en de beiaardier werd dan ook geroepen om zijn tuig te toonen en te bespelen in tegenwoordigheid der hooge bezoekers. Zoo gebeurde het dan opeens tot groote verwondering der Lierenaars, die sedert weken den grijzen toren niet meer hadden hooren zingen en nu op de markt stonden of over de vest slenterden dat al met eens de beiaard wakker schoot!... Werkelijk de beiaard zong!... Luistert, jongens, wat was dat nu?... En de menschen zongen mee, in eene spontane opwelling van vreugde en van patriotische fierheid: « *Marseillaise*, God save the King, » toen een min bekende lied dat de Russische « *Hymne* » bleek te zijn, en ten slotte de « *Brabançonne*, » den « *Vlaamschen Leeuw*!... »

Die opeenvolgende liederen, klonk het niet als het juichenden symbool van het Verbond, dat de grijze Sint-Gommarustoren liet schalmeien door de lucht, als een jubelende hymne?

De beiaardier vertelde ons later dat hij de stad hoorde meezingen van op zijnen toren en de Russische officier, nevens hem, geestdriftig zijn armen zwaaiende en meezong, met in zijn oogen en zijn stem tranen van aandoening, als hij zijn eigen nationaal lied herkende...

Het was een grootsch, overweldigend oogenblik, toen die bronzen zang jubelend vlinderde uit Sint-Gommarus' mond, als een zang van geluk en nationale fierheid, meegezongen door 't volk, de luide stem en de ziel van de stad, uitgebazuind over de huizen en de verre velden en landerijen errond, wijl ginds in de verte de geweldige kanonnen bromden, met vijandig dreigen.

Maar de toren zweeg; zijn lied verstomde voor maanden, jaren lang!...

Onderwijl spraken in de verten de bronzen kanonnen en huilden van dood en vernieling.

Op een Vrijdagavond op het eind van September kwam plots een auto in de stad, waaruit een geblinddoekte Duitsche officier stapte, gehuld

in een breed waaierenden grijzen mantel. Of hij bekijks had! Maar hij werd dadelijk de trappen van 't stadhuis opgeleid en moeilijk stappend, strompelend geraakte hij boven.

De vensters, die wagewijd openstonden, gingen onmiddellijk toe; en stellig, daar werd iets geheimzinnigs, iets gewichtigs vernameld.

Het bleef echter een geheim voor al de kijkers en een uurtje nadien vertrok de grijsgemantelde gezant, geblinddoekt, zooals hij was gekomen en net voorval werd al spoedig door het groote publiek vergeten, want, kijk eens, er gebeurde toch zooveel!

Daar kwamen soms vliegmaschinen boven de stad en van als het geronk zich liet hooren en dat het zwarte, Duitsche kruis op de vleugels was ontdekt, begonnen ijverige burgerwachten zonder bevel hun geweren af te vuren van op de Groote Markt, overtuigd wel niets te kunnen treffen, maar in ontembare lust om het leelijke moordtuig den weg te versperren en het spion neeren te beletten.

Een paar dagen na het bezoek van den Duitschen officier, vertrok, onopgemerkt haast, de Koning met zijn staf. »

De zware dagen braken toen ook voor Lien aan, zooals we zullen hooren.

LVI.

TE ANTWERPEN EN BRUSSEL

Onze regeering verbleef dus nog te Antwerpen. Zij besloot een bijzondere missie naar Amerika te zenden, waar de Duitsche propaganda dienst onze eerlijke zaak belasterde. De afvaardiging was samengesteld uit de heeren Carton de Wiart, minister van rechtswezen, die voorzitter werd en den titel droeg van buitengewoon afgezant van Z. M. den Koning der Belgen, bij den president der Vereenigde Staten, verder drie Staatsministers uit elk der groote partijen: Sadelier, Hymans en Emile Vandervelde en als sekretaris graaf de Lichtervelde. Zij had op 30 Augustus de Scheldestad verlaten en was den 1sten September door den Koning van Engeland in audiëntie ontvangen. Zij drukte den Britschen vorst de dankbaarheid der Belgische natie uit voor de verleende hulp.

De keizer van Duitschland moest van deze reis ingelicht zijn, want daags voor de missie te New-York ontscheepte, zond Wilhelm II zijn berucht telegram aan Wilson. Daarin lasterde hij de Belgen, beweerend dat zij en vooral de vrouwen wreedheden hadden gepleegd op Duitsche gewonden, waardoor voor hem pijnlijke vergeldingsmaatregelen noodzakelijk waren gemaakt. « Mijn hart bloedt voor Leuven » zoo huichelde de opperste Duitsche kriegsheer.

Den 16^{den} September werden onze landgenooten in het Witte Huis ontvangen. De heer Carton de Wiart sprak hier een rede uit en de voorzitter der Vereenigde Staten bracht hulde aan het Belgisch Volk en zijn Koning.

De missie genoot een hartelijke ontvangst in de voornaamste universiteiten, New-York, Howard en Chicago. Ze begaf zich verder naar Canada, waar de bevolking haar vol geestdrift onthaalde.

Antwerpen bleef om zoo te zeggen de ziel van België's weerstand. De beweging nam nog dagelijks toe. De fabriek « Minerva » vervaardigde geblindeerde auto's, die weldra groote diensten bewezen. Men zegt zelfs, dat de onze het meest praktisch bleken, ofschoon wij nooit en andere landen reeds eenigen tijd aan deze oorlogsfabrikage deden. Auto's en motorwielrijders waagden zich heel ver tusschen de vijandelijke linie door, vernielden spoorlijnen, booden detachementen hulp en bestookten onverwachts den vijand. Den 25sten Septemoer waagde zich een groep onzer moormannen tot Montigny-lez-Lens in Henegouwen en beschadigden er de toen voor de Duitschers zoo gewichtige lijn Brussel-Noord-Frankrijk. Als weerwraak stak de vijand eenige huizen van geneel onschuldige burgers in brand.

Tijdens den tweeden uitval werd ook op andere punten buiten den vestinggordel arzonderlijk gestreden. Zoo bombardeerden op 16 September de Duitschers weer het reeds zoo geteisterd Dendermonde. Het stadhuis werd toen nog verder beschadigd.

Tijdens den tweeden uitval zag men te Antwerpen veel gewonden. Talrijk waren er de ambulancen, zooals we gezien hebben. In menige school verschatte men middagmalen aan de kinderen der soldaten en ook andere kleinen, die van werkloozen.

Nog steeds kwamen er vrijwilligers aan, maar zonderling is het, dat men er weldra velen huiswaarts zond, onder voorwendsel, dat men ze niet kazerneeren, kleeden of voeden kon.

Pas later zouden de vrijwilligers diensten bewijzen. Fritz Francken, de koene Vlaamsche soldaat-dichter beschrijft dat eigenaardig in zijn merkwaardig boek: « De Blijde Kruisvaart ».

« 't Was rond September 1914. We leefden te Antwerpen in angstige spanning maar toch waanden de sinjoorkens zich veilig binnen hun legendarischen gordel van fortén. De liedjes-venters bezongen de komische heldendaden van de burgerwacht; Zeppelins smeten bommen op de stad; de muren der openbare gebouwen werden getapisseerd met altijd nieuwe plakkaaten. Gansch de bevolking wedijverde in liefdadigheid en goeden luim. Wij, jongelingen, trappeldden van ongeduld, om onze makkers op 't slagveld te vervoegen.

Ik moest den oproep van mijn klas afwachten: geboren in 1893 op 17 April, een dag van algemeene werkstaking nog wel, en 't vorig jaar uitgesteld om reden mijner studie's, zoo zou ik nu op trekken. Mijn broer, een jaar jonger dan ik, moest dan ook de wapens opnemen. Dat pakte! We zouden samen dienst doen.

Den 21sten September 1914 traptén we 't af. Wij hadden onze dagvaardiging ontvangen: De oudjes weenden bitter, toen hun gekoesterd kroost het nestje verliet. Maar een kwinkslag en een hartelijke afscheidskus wisten al gauw hun mo-

Engelsche matrosen in de loopgraven bij Lier.

raal op officieele hoogte te brengen. Een handdruk links en rechts, bij vriend of bloedverwant en we sloegen den weg naar 't station in.

Naar Hemixem! Met ons tien werden wij ingekwartierd bij een goedzakkigen melkboer.

Als doortrapte Bohemers schikten wij ons in ons lot.

Na drie dagen staken we in een splinternieuwe uniform. Wij werden op 't oefeningsplein gedruild dat we draaiden als doppen. Een piepjong korporaal kommandeerde. 't Was een energiek ventje, want toen ik al eens links omkeerde in plaats van rechts — daar mijn gedachten op honderd mijl van hem fladderden — bedonderde hij me met dagen arrest en pot en bestormde mij met een vloed scheldwoorden, waarlijk om de meest stouten en cynieken te verbijsteren.

Den achtsten dag werden we met zoo wat viel duizend schachten in een goederentrein ge-

stouwd. We meenden naar Antwerpen te reizen, maar toen we afstapten, stonden we te Rumpst. 't Was een pikdonkere nacht. In die verte vlamde Mechelen. De kanonnen bulderden onverpoosd. 't Maakte indruk op onze nieuwbakken soldaten zielen.

't Voorspel van de belegering van Antwerpen was begonnen met groot orkest. De projektielen zoemden boven onze hoofden door den hemel en deden de aarde daveren, onder hun geweldige ontploffing.

Dien nacht sloten wij geen oog.

's Anderendaags marcheerden we naar Waalhem; daar was 't kermis.

Loopgraven werden gedolven, boomen omgehakt. Alles ging goed tot er eenige granaten in ons midden open klakten.

Als een bende kippen stoven we uiteen. We lieten bijl en spade en houweel liggen en zetten het op een loopje. We liepen... liepen en als we op hielden met draven, zag ik met blijde verbazing dat we weer te Hemixem waren aangespoeld.

M'n broer en de andere maatjes zaten reeds te smulpapen, toen ik bij mijn melkboer aanklopte. Die hadden nog harder geloopt dan ik en het was me een stille reden om mijn handen in onschuld te wasschen.

Nu ik al wat meer ondervonden heb, moet ik hartelijk lachen om die vlucht! De mare deed de ronde of ware heel de klas van 1914 reeds uitgemeerd. Om ze thuis gerust te stellen, liet ik een telegram en eenige uren daarna kon ik mijn moeder omhelzen. Zij zag er vermagerd uit, ouder en grijzer, en heur oogen waren rood van schreien.

We hielden ons, broer en ik, natuurlijk struisch, en pompten moed en betrouwen in, tot dat ze, min of meer gerustgesteld, afscheid nam.

Nog dien zelfden avond rukten we op, langs Cruybeke en Zwijndrecht, naar Sint-Anna. 't Was nacht, toen we toekwamen. In 't maanlicht zagen we den Onze-Lieve-Vrouwen toren oprijzen, aan den overkant van de Schelde en hij leek me, zooals hij daar stond, zilver bedropen, een tranende kaars op den granieten kandelaber van de kathedraal.

Om drie uur wipten we den trein op. Den volgende dag 's middags kwamen we te Ieperen.

Dat is naar waarheid verteld.

Ik herinner me, in den trein eenige vrijwilligers ontmoet te hebben. Ze zagen er mistroostig uit. Ik knoopte een gesprek met hen aan.

«Is 't niet schandalig! barstte er een driftig los Wij hebben ons aangemeld om ons land te dienen. Wij zijn eenige dagen te Sint-Nikolaas geweest en nu zenden ze ons heen... Ze zeggen, dat er vrijwilligers te veel zijn. Zoo moeten wij naar huis... onder de Duitschers!»

«Onder de Duitschers!»

«Ha, natuurlijk! We wonen rond Brussel. Geld om elders te leven hebben we niet.»

Zoo zijn er velen teruggekeerd. Later was men blij, als jongelieden uit 't bezette land 't leger kwamen versterken, maar dan moesten die het leven eerst wagen aan den helschen draad.